

Комлева Маріанна Олександрівна

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна, ORCID ID: 0009-0001-6713-8325

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ТУРИСТИЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ УКРАЇНА – КНР

Метою статті є комплексний аналіз розвитку туристичних зв'язків між Україною та Китаєм з початку ХХІ ст. до пандемії COVID-19 із визначенням ключових тенденцій, факторів впливу та особливостей формування взаємних туристичних потоків. Актуальність дослідження зумовлена зростанням ролі Китаю як одного з провідних центрів міжнародного туризму, а також необхідністю поглиблення співпраці України з країнами Азійсько-Тихоокеанського регіону в туристичній сфері.

Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема аналіз, синтез, порівняння, систематизація та узагальнення статистичних і аналітичних даних щодо розвитку туристичної політики України та Китаю. Використання ретроспективного підходу дозволило простежити еволюцію українсько-китайських туристичних зв'язків, виокремити етапи їх активізації та виявити вплив зовнішніх і внутрішніх чинників на їх динаміку.

Результати. У результаті дослідження встановлено, що активізація туристичних потоків між країнами була зумовлена поєднанням інституційних, економічних і соціокультурних факторів. Серед ключових чинників визначено лібералізацію візового режиму, впровадження електронних віз, розвиток туристичної та транспортної інфраструктури, зростання рівня доходів населення Китаю та формування потужного середнього класу. Важливу роль відіграли маркетингові заходи з просування України на китайському туристичному ринку, участь у міжнародних виставках і розвиток міждержавного співробітництва.

Окрему увагу приділено характеристиці туристичного продукту України, орієнтованого на китайських туристів. Встановлено, що найбільшим попитом користуються культурно-пізнавальний, діловий, екологічний та «темний» туризм, а також об'єкти всесвітньої культурної спадщини. Визначено роль унікальних туристичних атракцій, зокрема історико-культурних пам'яток, природних ресурсів у формуванні туристичної привабливості України для громадян КНР.

Наукова новизна дослідження полягає у здійсненні системного ретроспективного аналізу туристичних зв'язків між Україною та Китаєм, а також у поглибленні уявлень про вплив ментальних, культурних і поведінкових особливостей китайських туристів на формування туристичного попиту. Обґрунтовано необхідність адаптації туристичного продукту до специфіки споживчої поведінки китайських туристів.

Практичне значення отриманих результатів полягає у визначенні перспективних напрямів розвитку візного туризму з Китаю, а також у розробці рекомендацій щодо ефективної взаємодії з китайськими партнерами з урахуванням культурних особливостей ведення переговорів. Результати дослідження можуть бути використані органами державної влади, туристичними підприємствами та науковцями для формування стратегій розвитку туристичної галузі України.

Ключові слова: туризм, міжнародні туристичні зв'язки, Україна, Китай, туристичні потоки, туристичний продукт, ретроспективний аналіз.

Komlieva Marianna

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine, ORCID ID: 0009-0001-6713-8325

RETROSPECTIVE ANALYSIS OF TOURISM RELATIONS BETWEEN UKRAINE AND CHINA

The aim of the article is a comprehensive analysis of the development of tourism relations between Ukraine and China from the beginning of the 21st century to the COVID-19 pandemic, with the identification of key trends, influencing factors, and features of the formation of mutual tourist flows. The relevance of the study is обусловлена the growing role of China as one of the leading centers of international tourism, as well as the need to deepen Ukraine's cooperation with the countries of the Asia-Pacific region in the tourism sector.

The methodological basis of the research consists of general scientific and special methods, including analysis, synthesis, comparison, systematization, and generalization of statistical and analytical data on the development of tourism policy in Ukraine and China. The use of a retrospective approach made it possible to trace the evolution of Ukrainian-Chinese tourism relations, identify the stages of their intensification, and determine the impact of external and internal factors on their dynamics.

Results. The study found that the intensification of tourist flows between the two countries was driven by a combination of institutional, economic, and socio-cultural factors. Among the key drivers are the liberalization of visa regimes, the introduction of electronic visas, the development of tourism and transport infrastructure, the growth of income levels in China, and the formation of a strong middle class. Marketing activities aimed at

promoting Ukraine in the Chinese tourism market, participation in international exhibitions, and the development of interstate cooperation also played an important role.

Special attention is given to the characteristics of Ukraine's tourism product oriented toward Chinese tourists. It has been established that the most demanded types of tourism include cultural, business, ecological, and dark tourism, as well as visits to UNESCO World Heritage sites. The role of unique tourist attractions, including historical and cultural monuments and natural resources, in shaping Ukraine's attractiveness for Chinese citizens has been determined.

The scientific novelty of the study lies in conducting a systematic retrospective analysis of tourism relations between Ukraine and China, as well as in deepening the understanding of the influence of mental, cultural, and behavioral characteristics of Chinese tourists on the formation of tourism demand. The necessity of adapting the tourism product to the specific consumer behavior of Chinese tourists is substantiated.

The practical significance of the obtained results lies in identifying promising directions for the development of inbound tourism from China, as well as in developing recommendations for effective interaction with Chinese partners, taking into account cultural specifics in negotiation practices. The results of the study can be used by public authorities, tourism enterprises, and researchers to formulate strategies for the development of Ukraine's tourism industry.

Keywords: tourism, international tourism relations, Ukraine, China, tourist flows, tourism product, retrospective analysis.

Постановка проблеми. У ХХІ ст. Китай активно вийшов на міжнародний ринок туристичних послуг і завдяки цілеспрямованій державній політиці лібералізації в сфері туризму увійшов у ТОП-10 країн - лідерів туризму, особливо за обсягами туристичних потоків, які щорічно приймали в країні. Водночас лібералізація стосувалась і спрощення процедури отримання закордонних паспортів населенням, що сприяло зростанню виїзного (зарубіжного) туризму. Поступово Китай перетворювався на основного туристичного партнера не тільки для азійських країн, а й для країн Європи, Північної Америки.

Перед широкомасштабним вторгненням РФ в нашу країну між Україною і КНР спостерігалась позитивна динаміка в сфері туризму, а Китай перетворювався на основного партнера в'їзного туризму в Україну.

Метою статті є ретроспективний аналіз відносин між Україною та КНР у сфері туризму, які формувалися з початку ХХІ ст. до пандемії covid-19.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досвід розвитку туристичної дестинації КНР нині активно вивчається у світі, в тому числі і в Україні (Мандрик І., Гнедько К., 2018; Стафійчук В., Москаленко А., 2015; Шамара І., Четверікова І., 2017; Шаповалова О., 2019, 2022).

Виклад основного матеріалу. Перехід до політики відкритості, проголошеної КНР, позитивно позначився на туристичних зв'язках. Тільки з 2000 р. по 2019 р. міжнародні туристичні потоки до Китаю зросли у 2.1 рази, а з 1990-х рр. країна стабільно входить до ТОП-10 світових країн-лідерів туризму (рис.1)

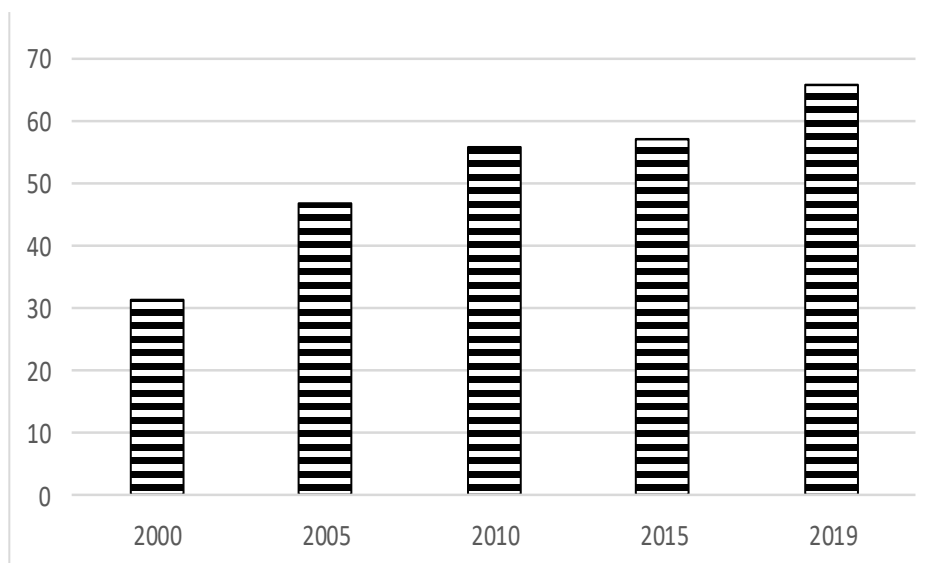

Рис. 1 Динаміка туристичних потоків до Китаю (2000 – 2019 рр.), млн. осіб

(за даними World Bank. (n.d.). *International tourism, number of arrivals – China*. Retrieved March 30, 2026)

Після розпаду СРСР, коли українська державність лише утворювалась, більшість китайців мало знали про Україну, але з другої половини 80-х років XX століття Китай почали відвідувати дрібні бізнесмени-«човники» з України, а з 1990-х років на нових рівнях почали розвиватися і українсько-китайські економічні відносини: українські підприємства почали створювати виробництва в КНР. Економічні відносини поживали й туристичні обміни. З іншого боку, за цей час в Україні відбулися значні політичні і соціально-економічні зміни, які сприяли її впізнаваності на міжнародній арені, що позитивно вплинуло й на розвиток туризму. В Україні розвивалась готельна індустрія, покращувалась якість туристичних послуг, формувались туристичні дестинації (особливо у зв'язку з підготовкою і проведенням чемпіонату Європи з футболу EURO-2012). Активізувалась участь у міжнародних виставках та ярмарках, зокрема Берлінській туристичній біржі (ITB Berlin), Всесвітній туристичній виставці у Лондоні (WTM London) тощо. В 2014 році на ITB Berlin країна представила новий туристичний бренд України. Рекламування України як туристичної дестинації здійснювалось на різних рівнях - державному, туристичних організацій, медіа, рядових українців. Так, туристичний комітет Китайської Торгової Асоціації і ДАРТ України разом працювали над проектами просування України як туристичної дестинації на туристичний ринок КНР. Була організована участь України в туристичних виставках на території КНР (ITB Asia, ITB China, China – ASEAN Expo Tourism Exhibition, CIE Shanghai тощо), в окремих туристичних проектах (Roadshow тощо). У 2015 і 2016 роках Україна представляла національний стенд на найбільшій туристичній виставці КНР - СОТТМ. У створенні стенду взяли участь туристичні дестинації, авіакомпанії, найбільші туроператори України. Але активізацію туристичних зв'язків гальмував діючий ускладнений візовий режим. З метою лібералізації візового режиму, що мало сприяти зростанню туристичного потоку з Китаю до України, 28 липня 2020 року Президент України підписав Указ «Про тимчасове запровадження безвізового режиму для громадян Китайської Народної Республіки, які в'їжджають в Україну з туристичною метою». Згідно Указу Президента, **громадяни КНР можуть подорожувати територією України 30 днів** (впродовж періоду в 180 днів) **без оформлення візи**. Громадяни КНР, які приїздили в Україну з туристичними або діловими цілями, могли відкривати візу в аеропортах «Бориспіль» та «Одеса» і в цілодобових консульських пунктах. У 2018 році в Україні була запроваджена система електронних віз, що стало значною подією в лібералізації правил в'їзду в Україну іноземних громадян. Іноземний турист з е-візою тепер міг перетинати державний кордон України в усіх міжнародних пунктах пропуску, а не тільки у визначених аеропортах. З 2019 року громадяни КНР могли попадати в Україну не тільки прямо з КНР, а й з території сусідніх держав (Білорусі, Польщі, Молдови), куди вони в'їжджали за спрощеною процедурою.

Спрощення візових формальностей, рекламно-інформаційні заходи, здійснені Україною в КНР, розвиток туристичної і готельної інфраструктури та підвищення якості туристичних послуг сприяли зростанню туристичного потоку з КНР до України і позначилось позитивним сальдо туристичного балансу (табл. 1).

Таблиця 1

Туристичні потоки між Україною і КНР (2015-2018 р. р.)

Рік	Кількість громадян КНР, які відвідали Україну, осіб	Кількість громадян України, які відвідали КНР, осіб
2015	12699	8603
2016	19433	20480
2017	29530	23107
2018	41000	23500

(За даними Китайської Торгівельної Асоціації (ССА) і Прикордонної служби України (складено автором)

За цей період зростав й туристичний потік українських туристів до Китаю та розширювалась їх географія завдяки зростаючому співробітництву між українськими та китайськими туристичними компаніями. Так туроператор «Pan Ukraine», який в цей час активно працював на китайському туристичному ринку, розробив спеціальні тури: «Усе найкраще в Китаї»

(охоплює найбільш відомі історико-культурні атракції Китаю); «Магічний Гуйлінь», (знайомить з мальовничими ландшафтами і усім, пов'язаним з рисом); гранд-тур «Аватар» (знайомить туристів з природними і штучними об'єктами, віднесеними до Всесвітньої культурної спадщини, серед яких відбувались зйомки знаменитого серіалу). Ці тури чітко організовані, забезпечені логістикою, культурними програмами, що сприяло зростанню туристичного потоку українців до КНР (О. Шаповалова, 2023). Необхідно зазначити, що КНР дозволяє громадянам України безвізовий в'їзд в Пекін (на 72 години), Шанхай (на 6 діб), Гонконг (на 14 діб). Цей список постійно поповнюється новими містами і регіонами.

Слід пам'ятати, що історія китайсько-українських відносин налічує століття. Варто знадати прізвище Михайла Боїма, який у середині XVII століття здійснив місіонерську подорож до імперії Мін. Він створив детальний атлас Китаю, описав лікарські рослини, привіз секрети китайської медицини (зокрема діагностики організму за допомогою пульсу). У Львові, неподалік від площі Ринок, є каплиця, збудована на честь Михайла Боїма. На каплиці є написи про його подорож до Китаю на різних мовах і на китайській також.

Китай у свою чергу в рамках проекту «Один пояс, один шлях» намагається відновити Великий шовковий шлях, основну торговельну і транспортну артерію, яка в середні віки сполучала Європу і Китай і пролягала територією нинішньої України. Великим шовковим шляхом переміщувались не тільки товари, але і знання про культуру, мистецтво, звичаї, державний устрій цих регіонів. Великий Шовковий шлях розглядається як ідея єднання Сходу і Заходу – єднання не тільки економічного, а й зближення культурного.

Що може зацікавити пересічного китайського туриста в Україні? Який український туристичний продукт користується попитом в цій країні? Як працювати з китайськими партнерами на ринку туристичних послуг? Ці питання досліджувались автором під час роботи в Торгово-промисловій палаті України.

Плануючи встановлення ділових відносин з китайськими партнерами, важливо враховувати їх ментальні особливості, розуміти, що ментальність, як стійкі інтелектуальні та емоційні особливості людини, залежить від традицій культурного і природного середовища місця її проживання, проявляється в духовних цінностях, стереотипах, глибинних установках, навичках, автоматизмах, латентних звичках (М. Комлева, 2024). У китайців найважливішим за власні інтереси є колектив, який контролює соціальне положення і статус особистості. Цінність людини визначається її важливістю для колективу. Ментальність китайців і їх поведінка майже протилежна європейській. Відзначаються властиві китайцям риси - терпіння, сугестивність (переростає у фанатизм), дисциплінованість, колективізм, щедрість один до одного, патріотизм, завищена самооцінка, наполегливість, згуртованість. Всі ці риси (крім фанатизму і завищеної самооцінки) відносяться до позитивних. При ділових контактах їх варто враховувати і налаштовуватись на тривалі перемови, в яких китайці розважливі і прискіпливі та намагаються давати перше слово іншій стороні. Тому вони прагнуть вести перемови на своїй території («гість говорить першим»). Китайці не люблять критики, навіть конструктивної, яку бажано робити делікатно і наодинці. Китайські ділові люди цінують формально-неформальне спілкування.

При встановленні контактів і укладанні договорів з китайськими партнерами з метою організації турів в Україну необхідно знати, що китайці надають перевагу особистому спілкуванню. Тому бажано періодично відвідувати КНР для безпосередніх переговорів з китайською стороною. До цих перемовин необхідно готувати презентації, програми перебування. Необхідно брати участь у туристичних виставках, семінарах, інших заходах, що проводяться на території КНР, а також організувати ознайомчі прес-тури для керівників китайських туроператорів і офіційних осіб, які ухвалюють остаточні рішення про розвиток виїзних туристичних напрямків. Тут також можуть використовуватись заходи «народної дипломатії» (академічні, культурні, ділові, спортивні обміни, соціально значимі проекти, наприклад, з китайської медицини, оздоровлення в Україні китайських дітей з екологічно небезпечних регіонів КНР та інші заходи).

При розробці пропозицій туристичного продукту для китайських туристів в Україні необхідно враховувати побутові звички китайських туристів: вони намагаються користуватися прямими авіарейсами; в готельних номерах, де вони живуть, має бути чайник з миттєвим підігрівом води; на рецепції в готелі повинен бути співробітник, який володіє китайською мовою. Треба пам'ятати, що китайські туристи дуже полюбили українську кухню, але, водночас, їх цікавить і китайська їжа за межами КНР і вони намагаються під час поїздки відвідати заклад харчування, який спеціалізується на китайській кухні (де повинні бути китайські палички для їжі

та інші атрибути); китайські туристи прагнуть отримувати інформаційні матеріали про подорож на китайській мові; вони надають перевагу гідам (не обов'язково етнічним китайцям), китайська мова яких повинна бути грамотною, а гід має вміти підтримувати живе спілкування.

В Китаї основними споживачами українського туристичного продукту, зважаючи на відстань між країнами, а отже на вартість туру, є середній клас, перед усім бізнесові кола, які прагнуть таким чином не тільки ознайомитись з новою для них територією і новим ринком, але й розвинути ділові стосунки. Крім ділового, за аналітичний період значного розвитку зазнав культурно-пізнавальний туризм. Найбільшою популярністю користуються історико-культурні та природні об'єкти, внесені до всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, мистецькі галереї, архітектурні та історичні пам'ятки. Китайців цікавить усе, що пов'язано з Великим Шовковим шляхом, який пролягав територією нинішньої України і з'єднував Європу і середньовічний Китай. З часів середньовіччя і по сьогодні в Китаї значним попитом користується бурштин, який видобувають, обробляють і створюють не тільки ювелірні, а й мистецькі твори в Україні. Тому, бурштин дуже популярна у китайців туристична атракція. Деякі туроператори організовують тури, які включають відвідування місць видобутку бурштину, можливість для туристів накопати (намити) певну кількість бурштину для себе, отримати практичний досвід його обробки та виготовлення сувенірної продукції (О. Шаповалова, 2019, 2019а). Крім бурштину, на наш погляд, деякі атракції природно-пізнавального туризму можуть зацікавити китайських туристів (О. Комлев, С. Бортник...М. Комлева, 2020; О. Комлев, О. Ремезова...М. Комлева, 2020).

Оскільки в Китаї серед видів внутрішнього туризму одним з найбільш популярних є історико-патріотичний (червоний) туризм, то ця складова турів до України теж становить цікавість для потенційного китайського туриста. У КНР культовим є роман Миколи Островського «Як гартувалася сталь». За ним був знятий серіал, який побив усі рекорди популярності. Тому китайських туристів цікавив музей Миколи Островського у Боярці (ним опікувалось посольство КНР в Україні), описана в романі вузькоколіяка, усі об'єкти в Україні, пов'язані з громадянською війною. Ще одна знакова локація розташована в селі Черепин на Черкащині, де народився Григорій Якимович Кулішенко - один із 100 народних героїв, які зробили найбільший внесок у становлення КНР. У 2015 році про нього було знято фільм, йому присвячені пісні, його вчинок вивчають у школах КНР. Цей військовий льотчик навчав молодих китайських льотчиків, які воювали на боці Китаю проти Японії. Китайці називали їх «повітряними драконами». У 1939 році Г.Я. Кулішенко ціною власного життя врятував людей, коли відвів свій підбитий літак від сіл, розташованих уздовж річки Янцзи. Він посадив літак на воду, але не зміг з нього вибратись. Китайці доглядали його могилу. У 1958 році його прах був перепохований в головному меморіалі міста Ваньчжоу (Чунцін). У селі Черепин за сприянням посольства КНР йому встановлений пам'ятник (О. Шевченко, 2018).

В КНР велика увага на державному рівні приділяється фізичному розвитку населення (особливо молоді), спортивно-оздоровчому туризму (У. Ліньна, 2014), популярним є спортивно-оздоровчий туризм, тому китайських туристів можуть приваблювати спортивні змагання високого класу, які проводяться в Україні. Зокрема, проведення чемпіонату Європи з футболу у 2012 р. посприяло популяризації країни в Китаї.

У КНР популярний *екологічний, сільський зелений туризм* (У Ліньна, 2014). Тому в Україні китайських гостей найбільше цікавлять Карпати, де гармонійно поєднуються гірські ландшафти, чиста джерельна вода і клімат, сприятливі для відпочинку і оздоровлення. В Карпатському регіоні громадяни КНР також можуть долучатися до українських народних ремесл і промислів - гончарства, ткацтва, різьблення по дереву, виноробства та сироваріння, брати участь у фольклорних фестивалях.

В останні роки у світі розвивається так званий «темний» туризм - вид пізнавального туризму, який пов'язаний з людськими трагедіями, природними і техногенними катастрофами. Складені класифікації видів «темного» туризму (John Lennon and Malcolm Foley, 2000; Stone P. A., 2006), в яких виділяються види: туризму катастроф (відвідування місць, постраждалих від стихійних лих, екологічних катастроф); містичного туризму (місця з паранормальною активністю); туризму по кладовищах (некропольний); туризм «смерті». На початок широкомасштабного вторгнення в Україну виділяли 15 туристичних destinations темного туризму: 3 - туризму катастроф (метеоритні кратери Іллінецький і Бовтиський і Чорнобильська зона відчуження); 3 - містичного туризму (Храм Сонця і Карадазький заказник в окупованому Криму і Антонієві печери Троїцько-Іллінського монастиря в Чернігові); 7 - туризму «смерті» (Музеї Голодомору і ВВВ, Лук'янівська в'язниця, урочище «Бабин Яр» в Києві, Львівський

ізолятор-музей політичних репресій, діорама «битва за Дніпро» в Дніпрі; 2 - некропольного туризму (Личаківське кладовище у Львові, Байкове кладовище у Києві). В більшості, ці об'єкти представляють самостійні туристичні дестинації до яких і в межах яких організуються спеціальні тури. Так, Чорнобильська зона відчуження найбільш відома дестинація темного туризму, використання якої має і важливе економічне значення для України і яка притягує багато туристів (особливо іноземних). Там до повномасштабного вторгнення РФ працювали понад 30 туроператорів, які проклали і забезпечували логістично десятки туристичних маршрутів для внутрішніх і в'їзних туристів. Серед найбільш відомих туристичних атракцій Чорнобильської зони відчуження - Стелла Чорнобиль, Церква святого Іллі та дзвіниця, Центр міста Чорнобиль, головна площа, Меморіальний комплекс «Зірка Полин»», оглядовий майданчик з видом на новий саркофаг, Пожежна частина міста Прип'ять, Рудий ліс, Міст смерті, Статуя дружби народів, Кладовище кораблів і барж тощо (Л. Івченко. К. Романова, 2020). Відвідування Чорнобильської зони до пандемії covid-19 було дуже популярним напрямом в'їзного туризму до України, в тому числі і серед китайських туристів.

Висновки. Китай є однією зі значних економік світу, країна має значний демографічний потенціал, що робить її доволі потужним не тільки економічним, а й політичним гравцем. Зростає рівень життя населення, стабілізується середній клас, що сприяє розвитку туризму, в т.ч. в'їзного, з КНР до інших країн світу. Незважаючи на воєнні дії, українські туристи їздять відпочивати в інші країни, в тому числі й до Китаю. З початком повномасштабного вторгнення китайські громадяни, які працювали або вчилися в Україні, були відізані на батьківщину. Однак у допандемічний час китайські бізнесмени і туристи були бажаними гостями в Україні, зовнішні відносини розвивались досить динамічно, в тому числі й туристичні зв'язки. Українські туристичні компанії мають досвід роботи з китайськими партнерами і туристами. По завершенні війни, яка продемонструвала світові стійкість українського народу, інтерес до України очікується значний, в тому числі і китайських туристів, незважаючи на сьогоденну позицію КНР у російсько-українській війні.

Список використаних джерел

- Івченко Л. О., Романова К. М. Динаміка і перспективи розвитку туризму в Чорнобильській зоні / Л. О. Івченко, К. М. Романова // Електронне наукове фахове видання Ефективна економіка, 2020. - № 1. - DOI: 10.32702/2307-2105-2020.1.70
- Комлев О.О., Бортник С.Ю., Ремезова О.О., Жилкін С.В., Клімчук В.О., Комлева М.О. [2020] Бурштинова формація України – як об'єкт природничого пізнавального туризму// Геотуризм: практика і досвід. Матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції (22-24 жовтня, 2020). Львів: Каменяр, 2020 - С.77-79.
- Комлев О.О., Ремезова О.О., Жилкін С.В., Комлева М.О. (2024) «Дніпровські кручі»: натхнення поетів, наукові і туристичні об'єкти // Геотуризм: практика і досвід. Матеріали VI міжнародної науково-практичної конференції (25-28 квітня, 2024). Львів: Каменяр.- С.94-96.
- Комлева М.О.(2024) Ментальність китайців (інформація для туристів) (Харків, 2024 // Географічні дослідження: історія, сьогодення, перспективи. Збірник наукових праць. Вип.16.- 2024.- С. 148-151 (за матеріалами щорічної наукової конференції, присвяченої пам'яті Г. П. Дубинського).
- Мандрик І., Гнедько К. Специфіка розвитку туристичної сфери Китаю // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. РОЗДІЛ IV. Рекреаційна географія та географія туризму. 10 (383), 2018. – С. 184-189.
- Семеній О.В. (2017) Політика та інтереси України щодо КНР: можливості й виклики // Україна-Китай.- №3 (17). – С.114-117.
- У Лінна (2014). Роль спортивно-оздоровительного туризму в оздоровленні китайської молодіж // Слобожанський науково-спортивний вісник 2014 № А. О. 5 (43). – С.82-86
- Стафійчук В. І., Москаленко (2015). Аналіз в'їзного туризму Китаю та «портрет» китайського туриста // Географія та туризм. – Вип. 33. – С. 61–73.
- Шамара І., Четверікова І. (2017) Сучасний стан та проблеми розвитку туризму в Китаї // Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Серія : Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм. – 2017. – Вип. 6. – С. 206–211.
- Шаповалова О.О. (2017). Туристичний напрямок особливого значення // Україна-Китай.- №13. – С.78-83.
- Шаповалова О.О (2019). Туризм між Китаєм та Україною: сталий розвиток на перспективу // Україна-Китай.- №1 (15). – С.72—73
- Шаповалова О.О (2019а). Туризм-рушійна сила пізнання України і Китаю // Україна-Китай.- №3(17). – С.74-75.
- Шаповалова О.О. (2022). Китайський турист здатний допомогти українському туризму вийти із кризи// Україна-Китай.- №3 (17). - №2(20). – С.66-68.
- Шаповалова О.О. (2023). Новий туристичний маршрут України // Україна-Китай. - №1 (24). – С.114-117
- Шевченко Олена. (2018). Українські соколи в небі Китаю // Україна-Китай. - №12. – С.112-119.
- John Lennon and Malcolm Foley, Dark Tourism: The Attraction of Death and Disaster (New York: Continuum, 2000), 11.
- Stone P. A dark tourism spectrum: Towards a typology of death and macabre related tourist sites, attractions and exhibitions. Tourism. 2006. № 54(2). P. 145–160.

References

- Ivchenko L., Romanova K. [in Ukrainian] (2020). Dynamics and prospects of tourism development in the Chernobyl zone / L. O. Ivchenko, K. M. Romanova // Electronic scientific professional edition Effective Economy - NO. 1. - DOI: 10.32702/2307-2105-2020.1.70
- John Lennon and Malcolm Foley, Dark Tourism: The Attraction of Death and Disaster (New York: Continuum, 2000), 11.
- Stone P. A dark tourism spectrum: Towards a typology of death and macabre related tourist sites, attractions and exhibitions. Tourism. 2006. № 54(2). P. 145–160.
- Komliev O., Bortnyk S, Remezova O, Zhylykin S., Klimchuk V., Komlieva M.[in Ukrainian].([2020]. Amber formation of Ukraine as an object of natural cognitive tourism // Geotourism: practice and experience. Proceedings of the IV International Scientific and Practical Conference (22-24 October, 2020). Lviv: Kamenyar, 2020 - P.77-79.

- Komliev O., Remezova O., Zhilkin S, Komlieva M [in Ukrainian] (2024) 'Dnipro cliffs': inspiration of poets, scientific and tourist objects // Geotourism: practice and experience. Proceedings of the VI International Scientific and Practical Conference (25-28 April, 2024). Lviv: Kamenyar, - P.94-96.
- Komlieva, M. [in Ukrainian].(2024) Mentality of the Chinese (information for tourists) (Kharkiv, 2024) // Geographical Studies: History, Present, Prospects. Collection of scientific papers. Issue 16.- P. 148-151 (based on the materials of the annual scientific conference dedicated to the memory of H. P. Dubinsky)
- Mandryk I., Hnedko K. [in Ukrainian]. (2018) Specifics of the development of the tourism sector in China // Scientific Bulletin of Lesya Ukrainka Eastern European National University. SECTION IV. Recreational geography and geography of tourism. 10 (383). - P. 184-189.
- Semenii, O. [in Ukrainian]. (2017) Ukraine's Policy and Interests towards China: Opportunities and Challenges // Ukraine-China.- №3 (17). - P.114-117.
- Shamara I., Chetverikova I. [in Ukrainian] (2017) The current state and problems of tourism development in China // Visnyk of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: International relations. Economics. Country Studies. Tourism. - Issue 6. - P. 206-211.
- Shapovalova, O. [in Ukrainian]. (2017). Tourist destination of special importance // Ukraine-China.- No. 13. - P.78-83.
- Shapovalova, O. [in Ukrainian]. (2019). Tourism between China and Ukraine: sustainable development for the future // Ukraine-China. - №1 (15). - P.72-73 (2017). Tourist destination of special importance // Ukraine-China.- No. 13. - P.78-83.
- Shapovalova, O. [in Ukrainian]. (2019a). Tourism is the driving force of cognition of Ukraine and China // Ukraine-China. - № 3 (17). - P.74-75.
- Shapovalova, O. [in Ukrainian].(2022). Chinese tourist is able to help Ukrainian tourism overcome the crisis // Ukraine-China. - №3 (17).- №2 (20). - P.66-68.
- Shapovalova, O. [in Ukrainian] (2023). New tourist route of Ukraine // Ukraine-China. - №1 (24) - P.114-117
- Shevchenko, O. [in Ukrainian]. (2018). Ukrainian falcons in the skies of China // Ukraine-China.- P.112-119.
- Stafyichuk V. I., Moskalenko [in Ukrainian].(2015). Analysis of China's outbound tourism and the "portrait" of the Chinese tourist // Geography and tourism. - Issue 33. - P. 61-73.
- Stone P. A dark tourism spectrum: Towards a typology of death and macabre related tourist sites, attractions and exhibitions. Tourism. 2006. № 54(2). P. 145–160.
- Wu, Linna. [in Ukrainian] (2014). The role of sports and recreation tourism in the rehabilitation of Chinese youth // Slobozhanskyi nauchno-sportsovyi vestnik,- №5 (43). - P.82-86.

Отримано редакцією журналу / Received: 09.01.26
Прорецензовано / Revised: 12.02.26
Схвалено до друку / Accepted: 01.03.26